

begeleiden van zo'n vijftien proefschriften, de vakbeoefening richtinggevend beïnvloed.

Voor zijn zestigste verjaardag verzamelden M. Spies en J. Jansen twaalf van Grootes' belangrijkste studies en completeerden die selectie met een bibliografie. Als criterium bij de keuze gold dat men Grootes in ieder geval aan het woord wilde laten over de vijf reuzen uit de zeventiende-eeuwse canon (Hooft, Vondel, Huygens, Cats, en natuurlijk Bredero, naar wie altijd Grootes' bijzondere belangstelling is uitgegaan en die hier tweemaal vertegenwoordigd is). Naast elk van deze zes bijdragen is vervolgens een naar benadering vergelijkbare studie geplaatst, over een *poeta minor* of een ondergeschoven genre. In de inleiding belicht redacteur Jansen de gekozen bijdragen als exemplarische stadia in Grootes' wetenschappelijke ontwikkeling. Onderzoek van de sociale functie van literatuur is bij alle diversiteit een constante in zijn oeuvre. Het gaat hem steeds om de verbanden tussen tekst, lezer en werkelijkheid. Wat zijn de wisselwerkingen? Welke externe, maatschappelijke factoren bewerkstelligen dat de letterkunde zich voortdurend vernieuwt?

Historici kunnen hier veel van hun gading vinden. In vrijwel elk artikel is het begrip 'historische kennis' gethematiseerd, zowel onze huidige kennis van de Gouden Eeuw, als het inzicht dat zeventiende-eeuwers zelf hadden in hun eigen tijd en hun voorgeschiedenis. Het openingsartikel, Grootes' inaugurele rede uit 1980, toetst Ariès' stelling dat de adolescentie pas in de achttiende eeuw werd 'uitgevonden', aan het opiniërende werk van Jacob Cats. Via duidelijk afgebakende theoretische redeneringen en met zorgvuldig tekstonderzoek wordt de conclusie bereikt dat Cats en Ariès niet helemaal compatibel zijn. Het concept 'adolescentie' past in een visie van de menselijke ontwikkeling als een autonoom proces. Bij Cats is de mens allerm minst autonoom, maar ingebed in Gods plan met de wereld. Wie de jeugdige driften kanaliseert en in het huwelijk laat uitmonden, voegt zich naar de scheppingsorde. Grootes' eindoordeel is typerend: 'Deze discrepantie tussen toen en nu maakt dat we soms op onze vragen een antwoord krijgen, dat met die vragen in een zekere spanning blijft staan' (23).

Als rechtstreekse historische bron is literatuur weliswaar ongeschikt, maar toch kunnen literatuurhistorie en mentaliteitsgeschiedenis, mits op verantwoorde wijze beoefend, elkaar over en weer verrijken. In een ander artikel, 'Zeventiende-eeuwse literatuur als bron van historische kennis', vraagt de auteur het zo: 'Interessanter dan het *of* is het *hoe*: onder welke voorwaarden en binnen welke grenzen leveren literaire teksten bruikbare informatie voor andere historici dan literatuur-historici?' (131). Hij geeft er een genuanceerde uitwerking aan, met een gevoelige antenne voor de esthetische functie van een poëtische tekst.

Zoals gezegd is de schrijver geïnteresseerd in literaire processen van productie en receptie. Daar is de band tussen materiële werkelijkheid en poëtische verschijningsvorm hecht en herkenbaar. Twee van de mooiste hoofdstukken in dit boek gaan over de relatie tussen het historisch meetbare en de veranderingen in het literaire systeem: 'Het jeugdig publiek van de 'nieuwe liedboeken' in het eerste kwart van de zeventiende eeuw' en 'De bestudering van populaire literatuur uit de zeventiende eeuw'. Beide demonstreren bij uitstek de kwaliteiten van Grootes' werk: veelzijdig, verrassend, en vernieuwend.

Arie Jan Gelderblom

K.-Kl. Weber, *Johan van Valckenburgh. Das Wirken des niederländischen Festungsbaumeisters in Deutschland 1609-1625* (Dissertatie Hamburg 1993, Städteforschung A XXXVIII; Keulen, Weimar, Wenen: Böhlau, 1995, vi + 214 blz., DM78,-, ISBN 3 412 04495 4).

Op 29 augustus 1991 werd in het centrum van Hamburg de Johan van Valckenburghbrug ge-

opend. Met deze naamgeving eerde de stad de ontwerper van de verdedigingsgordel die haar in de zeventiende eeuw tot een van de aanzienlijkste vestingen van het Duitse rijk maakte. De bemoeienis van Johan van Valckenburgh ($\pm 1575-1625$) met de nieuwe bevestiging van Hamburg vloeiende voort uit zijn aanstelling in 1609 tot militair ingenieur bij het defensieve verbond dat een zestal Hanzesteden twee jaar eerder met elkaar was aangegaan. Zijn activiteiten in het Duitse rijk beperkten zich echter niet alleen tot het noorden. Zo stelde hij onder andere plannen op voor de bevestiging van de Duitse steden die in de Guliks-Kleefse Successieoorlog (1609-1614) door Maurits waren bezet en vervolgens een Staats garnizoen hadden gekregen. Hoewel Johan van Valckenburgh vanaf 1609 ook in de Republiek als militair ingenieur actief bleef, lag zijn werkterrein toen voornamelijk in Duitsland. Samen met zijn leermeester Johan van Rijswijk was hij de eerste die daar op grote schaal het vestingbouwsysteem toepaste dat zich in ons land tijdens de opstand tegen Spanje had ontwikkeld. Hoe hij hieraan inhoud gaf, staat beschreven in de in 1995 verschenen dissertatie van Karl-Klaus Weber.

Het hoofdbestanddeel van het boek vormen de drie hoofdstukken waarin Weber, voor elke stad apart, de werkzaamheden van Johan van Valckenburgh heeft weergegeven. De lokale archieven die hij in het kader van zijn onderzoek raadpleegde, leverden voor het merendeel van de gevallen helaas slechts een beperkte hoeveelheid gegevens op. Door deze feiten te combineren met de informatie die voor een eerdere en een latere periode uit stadsplattegronden naar voren komt, heeft Weber toch veelal een redelijk afgerond beeld weten te construeren. Dat kaartmateriaal heeft hem ook ten dienste gestaan bij zijn beschrijving van hetgeen er op grond van Van Valckenburghs ontwerpen is uitgevoerd.

Uit de hierboven genoemde hoofdstukken komt duidelijk naar voren dat het werk van Johan van Valckenburgh heel wat meer omvatte dan het ontwerpen van nieuwe vestingwerken. Na zich een idee te hebben gegeven van de bestaande toestand van de verdedigingsgordel rond de stad formuleerde hij allereerst een aantal maatregelen om de bedreigde punten in zo kort mogelijke tijd en met de eenvoudigste middelen te beveiligen. In een later stadium stelde hij plannen op voor de algehele vernieuwing van de vestingwerken. Bovendien bereidde hij de werkzaamheden voor en hield hij nauwgezet toezicht op de bouwactiviteiten. Deze gefaseerde aanpak stelde hem in staat om op verschillende plaatsen tegelijk bouwprojecten te laten uitvoeren. De hierboven geformuleerde taakinhoud komt in grote lijnen overeen met hetgeen Westra hierover schrijft in zijn in 1992 verschenen dissertatie over de Nederlandse militaire ingenieurs in de periode 1573-1604, een studie die overigens nergens in het boek van Weber wordt genoemd.

In het afsluitende gedeelte van het boek gaat Weber uiteraard mede in op de betekenis van Van Valckenburgh voor de steden waarin hij werkzaam was. Hij komt daarbij tot de conclusie dat in de steden waar zijn bouwplannen volledig werden uitgevoerd, zoals in Bremen, Hamburg en Lübeck, zijn inspanningen inderdaad vruchten hebben afgeworpen. Dankzij de grote defensieve kracht die hun nieuwe vestingwerken uitstraalden, bleven zij voor langere tijd veelal gevrijwaard van oorlogshandelingen, wat hun handelsactiviteiten zeer ten goede kwam. Weber wijst hierbij nog op de grote verdienste van Johan van Valckenburgh om in zijn bouwplannen ook voorstellen te doen voor een gefaseerde uitvoering van het omvangrijke en kostbare werk. Daardoor leverde de financiering minder problemen op en waren de stadsbesturen sneller geneigd om met de plannen in te stemmen. Voor Bremen en Hamburg bood de vernieuwing van de verdedigingsgordel op de langere termijn ook economische voordelen. Met de aanleg van de nieuwe omwalling werd in deze beide steden het te bebouwen areaal aanzienlijk vergroot, waardoor zich hier gemakkelijk meer inwoners konden vestigen en de bedrijvigheid verder toenam.

Sprekend over Van Valckenburghs betekenis komt Weber automatisch terecht bij degenen die een grote invloed op diens ontwikkeling als ingenieur hebben gehad. Hierbij noemt hij onder meer prins Maurits, met wie Van Valckenburgh tijdens zijn tussentijdse verblijf in de Republiek regelmatig overleg voerde over zijn werkzaamheden in Duitsland. Onder de geniale kwaliteiten die de auteur de prins toedicht, noemt hij diens grote deskundigheid op het terrein van de vestingbouw. Weber geeft Maurits echter op dit punt te veel eer. Hij was weliswaar goed in de versterkingskunst onderlegd, maar heeft op een ervaren ingenieur als Van Valckenburgh geen grote invloed kunnen uitoefenen. Zoals uit verschillende voorbeelden in het boek blijkt, heeft zijn leermeester Johan van Rijswijk dat beslist wel gedaan.

Dankzij de gedegen studie van Weber is de kennis omtrent de geschiedenis van de Nederlandse vestingbouw op een belangrijk punt uitgebreid. Het boek zou bovendien goed model kunnen staan voor een studie naar de Duitse loopbaan van Johan van Rijswijk.

J. P. C. M. van Hoof

J. W. Veenendaal-Barth, ed., met medewerking van V. L. Vree, *Particuliere notulen van de vergaderingen der Staten van Holland 1620-1640 door N. Stellingwerff en S. Schot*, V (Rijks geschiedkundige publicatiën, Grote serie CCXXVIII; 's-Gravenhage: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1995, xi + 689 blz., f140,-, ISBN 90 5216 080 5).

Het is bijzonder verblijdend dat de delen van deze belangrijke bronnenuitgave (zie *BMGN*, 108 (1993) 484-486) zo snel na elkaar van de drukpers blijven rollen; deel IV verschijnt binnenkort, deel V ligt nu voor ons. Dit deel bevat de notulen van twaalf zittingen van de Staten van Holland, verspreid over ruim twee jaar. Stellingwerff, de pensionaris van Medemblik, die zowel korte als uitvoerige aantekeningen maakte, was gelukkig bijna altijd van de partij; Schot, de pensionaris van Purmerend, die alleen beknopte notulen vervaardigde maar de essentie van de zaak regelmatig beter weergaf, liet de helft van de zittingen aan zich voorbijgaan. Het belangrijkste zijn de gedetailleerde notulen van de twee extraordinaire zittingen van de Staten van Holland in oktober en november 1632 over de onderhandelingen met de Zuidelijke Nederlanden, waarover niets is te vinden in de gedrukte resoluties. Het gebrek aan geheimhouding deed zich hierbij wederom pijnlijk gevoelen (552 vlg.). Men moet in de gaten houden dat de notulen van de pensionarissen niet altijd dezelfde strekking hebben en niet altijd dezelfde slotsom uit het beraad trekken; dit kenschetst de wanordelijkheid van de besluitvorming. Men moet daarom niet blind op de notulen varen en deze constant met de gedrukte resoluties vergelijken.

De jaren 1631-1632 waren bewogen jaren voor de Republiek in het algemeen en voor Holland in het bijzonder. De financiële problematiek bleef zitting na zitting het overleg domineren, al steeg de nood nooit zo hoog als in de jaren 1620. De twee belangrijkste kwesties die verder voortdurend op het tapijt verschenen waren de zeezaken en de vredesonderhandelingen. De Staten van Holland waren zich er zeer goed van bewust dat de Duinkerkers in deze tijd enorme afbreuk deden aan de Hollandse handel en dat velen het water tot de lippen was gestegen; ruim een derde van de koopvaarders die op Frankrijk voeren zou in 1630 door de kapers zijn genomen (156). Het gejeremieer dat de zeezaken er 'soo desolaet' voorstonden (262) vormt dan ook een basso continuo bij het beraad. Alle deliberaties geven echter blijk van onmacht en onwil voldoende geld voor het zeewezen op tafel te leggen en de Duinkerkers effectief te bestrijden. De Staten van Holland konden en wilden zelf niet genoeg geld ter be-